

Zuid-Hollandse Delta

**Een nieuw
en innovatief
samenwerkings-
verband**

Plan van aanpak
programmaliijn Agrifood

*Regio Deal Zuid-Hollandse Delta
Programmateam Agrifood
November 2020*

Inhoud

1. Ambitie en doelen Regio Deal	4
1.1 Inleiding	4
1.2 Regionale impact	4
2. Ambitie en doelen programma Agrifood	5
2.1 Onze ambitie	5
2.2 De opgaven	6
2.3 Opzet programmaliijn Agrifood	7
3. Impact	7
4. De meerwaarde van de Regio Deal	8
5. Resultaten	9
6. Organisatie en partners	9
6.1 Organisatie.....	9
6.1.1 Voorbereiding	9
6.1.2 Verbreden in proces	9
6.1.3 Regio Dag.....	10
6.1.4 Triple helix	10
6.1.5 Projectvoorstellen	10
6.1.6 Projectteams	10
6.1.7 Uitvoering	10
6.2 Samenwerkingspartners	11
6.2.1 Provincie Zuid-Holland: IBP Vitaal Platteland	11
6.2.2 LTO-afdelingen in de Delta	12
7. Businesscases	13
7.1 Inleiding	13
7.2 Bodem.....	14
7.2.1 Context.....	14
7.2.2 Ambitie	14
7.2.3 Welke doelen hebben we voor Bodem?	14
7.2.4 Wat gaan we daarvoor doen?	15
7.2.5 Voorbeeldprojecten	15
7.3 Korte ketens	18
7.3.1 Context.....	18
7.3.2 Ambitie	18
7.3.3 Welke doelen hebben we voor Korte Ketens?.....	18
7.3.4 Wat gaan we daarvoor doen?	19
7.4 Netwerk foodlabs	19

7.4.1 Context.....	19
7.4.2 Ambitie	20
7.4.3 Welke doelen hebben we voor Netwerk Foodlabs?	20
7.4.4 Wat gaan we daarvoor doen?	20
7.4.5 Voorbeeldprojecten	21
8. Financiële paragraaf.....	22
8.1 Algemeen	22
8.2 Cofinanciering	24
9. Capaciteitsplanning.....	24
10. Planning.....	25
11. Communicatie.....	25
12. Risico's.....	25
13. Bijlagen	26
13.1 Businesscases (zoals ingediend bij Rijk juli 2020)	26
13.2 Projectaanvraag Regeneratieve Landbouw	34
13.3 Projectaanvraag FABulous Farmers	34

1. Ambitie en doelen Regio Deal

1.1 Inleiding

Met het sluiten van de Regio Deal Zuid-Hollandse Delta bundelen de eilanden Hoeksche Waard, Voorne-Putten en Goeree-Overflakkee niet alleen hun krachten, maar tonen zij zich uiterst ambitieus. De Zuid-Hollandse Delta wil namelijk uitgroeien tot koploper op het gebied van Agrifood, Landschap en Toerisme, Duurzaamheid en Innovatie.

Met een breed investeringspakket willen de gemeenten Brielle, Goeree-Overflakkee, Hellevoetsluis, Hoeksche Waard, Nissewaard en Westvoorne de economische structuur en het woon- en leefklimaat van de Zuid-Hollandse Delta verbeteren om duurzaam te kunnen blijven groeien. Vanuit deze brede welvaartsontwikkeling wil de Zuid-Hollandse Delta bekend worden in Nederland als regio waar ruimte is voor innovatieve oplossingen, nieuwe ontwikkelingen en vitale bedrijvigheid.

De voorwaarden om deze ambities te bereiken zijn:

- De sterke sectoren Agrifood, Landschap en Toerisme, Duurzaamheid en Innovatie zullen zich boven trendmatig moeten ontwikkelen. Deze groei moet hand in hand gaan met een focus op duurzaamheid en ecologie om de landelijke ambities voor verduurzaming te kunnen realiseren.
- Vanwege de daling van de potentiële beroepsbevolking door ontgroening en vergrijzing zullen 20.000 nieuwe werknemers in de regio aangetrokken moeten worden. Ook zullen talenten geholpen moeten worden om beter de weg naar de regionale arbeidsmarkt te vinden.
- Ondernemers, overheid en onderwijs zullen meer samen moeten werken om de opgaven voor en innovatie in de regio op regionale schaal uit te voeren in plaats van op lokale schaal.

1.2 Regionale impact

De vitaliteit van de Zuid-Hollandse Delta wordt onder de vlag van de Regio Deal versterkt door een intensieve samenwerking tussen ondernemers, overheid en onderwijs op deze thema's. De onderlinge contacten zijn er al, maar daar waar mogelijk/nodig worden de lijnen verkort en de contacten geïntensiveerd.

We zitten voor de uitvoering in op verschillende fronten. We schalen op waar we al goed in zijn als regio, zijn daardoor efficiënter en leren sneller dan wanneer het 'ieder voor zich' is. We investeren met een samenhangend pakket van maatregelen, waarbij economische groei telkens op een innovatieve wijze wordt verbonden met duurzaamheid, vitaliteit en leefbaarheid. Dus bevorderen van toerisme, maar tegelijk ook inzetten op versterking van de ecologie en biodiversiteit in waardevolle natuur. Behoud van werkgelegenheid en bedrijvigheid, maar wel met transitie naar duurzame mobiliteit. Daarin zit ook de balans en de samenhang in het pakket. Op die manier blijft onze regio vitaal. De Regio Deal is zo een eerste grote impuls in het bereiken van onze ambitie een samenhangend maatregelenpakket (multi-aanpak).

De zes gemeenten in de regio hebben om deze ambitie te behalen concrete doelen opgesteld die bereikt zullen worden binnen de programmalijnen 'Duurzaamheid', 'Agrifood', 'Landschap en Toerisme' en 'Onderwijs en Arbeidsmarkt':

- Een energieneutrale Delta in 2040.
- Een volhoudbare, innovatieve en circulaire Agrifoodsector.

- De omgeving van het Haringvliet en de Voordelta als natuur-, beleef-, en recreatiegebied waarin natuur en recreatie elkaar versterken.
- Voldoende gekwalificeerde arbeidskrachten om aan de vervangingsvraag te voldoen in de sectoren innovatieve techniek, agribusiness en toerisme en recreatie.
- Aansprekende opleidingen voor deze sectoren met doorlopende leerlijnen in samenwerking met het regionale bedrijfsleven en werkbedrijven.

In dit Plan van Aanpak staan onze ambitie en doelen voor de programmalijn Agrifood, welke partners betrokken zijn, de te nemen maatregelen om deze doelen te bereiken en aan welke planning wij ons zullen houden.

2. Ambitie en doelen programma Agrifood

2.1 Onze ambitie

De kwaliteit van de landbouwgrond in de Zuid-Hollandse Delta behoort tot de beste van de wereld. Het no-nonsens ondernemerschap, de goede samenwerking tussen de boeren en de slimme ideeën voor nieuwe technieken hebben ervoor gezorgd dat de Delta zich heeft kunnen ontplooiën als internationaal koploper op gebied van duurzame innovatieve landbouw. Deze positie wil de regio behouden en met de uitvoering van de Regio Deal verder uitbouwen.

Men loopt voorop waar het gaat om duurzame innovatie in de landbouw. Zo zijn diverse agrariërs overgestapt op biologische strokenteelt zonder gebruik van bestrijdingsmiddelen, wordt de inzet van water gereguleerd middels peilgestuurde drainage en zijn er plannen van diverse partijen om een voedselbos te realiseren. Al deze ontwikkelingen dragen bij aan de duurzame ambities van de Delta.

In onze regio is men vindingrijk en in staat om continu te vernieuwen en te innoveren. Of het nu gaat om moderne agrariërs met vliegende drones, hoogwaardige technologie in de tuinbouw, het 3D printen van voedsel, zelfgemaakte Hoeksche Chips of gezonde biologische landbouw in korte ketens. In de Zuid-Hollandse Delta is het allemaal voorhanden. Er vindt hier op grote schaal internationale handel plaats met unieke en kwalitatieve producten en daar is men trots op! Er liggen kansen om deze kwaliteiten meer in gezamenlijkheid uit te dragen, bijvoorbeeld voor gebiedsmarketing, recreatieve doelen en het verbreden van het onderwijsaanbod in de Delta.

Niet alleen tussen agrarische ondernemers is de samenwerking een belangrijke basis van vooruitgang, ook de verbindingen tussen overheden, onderzoeks- en onderwijsorganisaties en het maatschappelijk middenveld zijn stevig gelegd (triple helix). Door de onderlinge kruisbestuiving van ideeën, middelen en netwerken heeft de regio veel potentie om door te ontwikkelen in haar kwaliteiten. De gemeenten in de Zuid-Hollandse Delta kijken voor de versnelling van de ontwikkeling ook over hun grenzen voor extra middelen en nieuwe netwerken.

Kortom, in de Delta werken we aan:

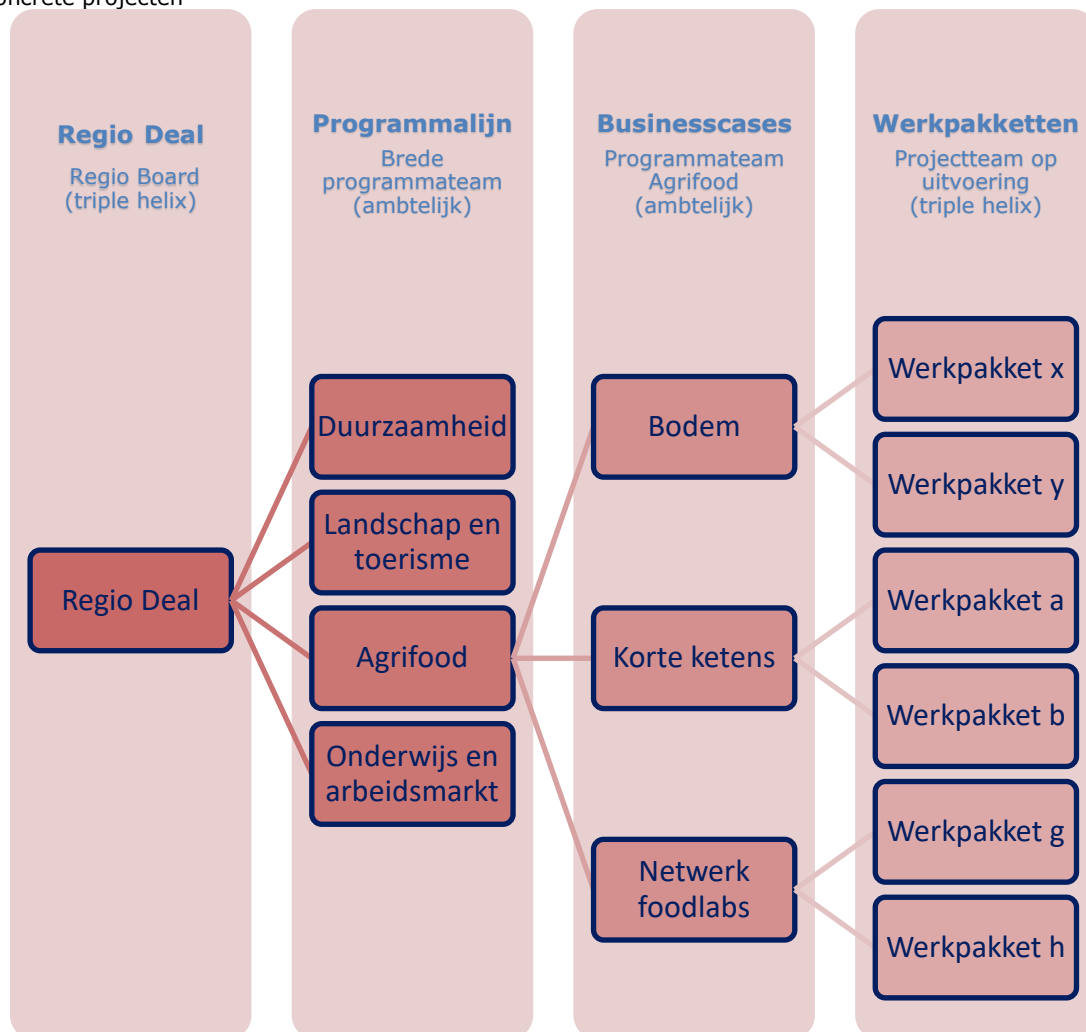
1. Volhoudbare landbouw.
2. Het verkorten van de keten tussen boer en burger.
3. Een regionaal leernetwerk op het gebied van Agrifood.

2.2 De opgaven

Ondanks deze goede uitgangspunten wordt de agrarische sector in de Zuid-Hollandse Delta geconfronteerd met diverse uitdagingen die bepalend zijn voor de toekomst van de sector:

- De bodemkwaliteit en daarmee het rendement van de voedselproductie neemt af als de boeren blijven werken zoals afgelopen decennia hebben gedaan en nu vaak nog steeds gebeurt.
- De verdien capaciteit en de investeringsmogelijkheden van de boeren en tuinders staan onder druk vanwege lage en sterk fluctuerende voedselprijzen.
- De afstand tussen boer en burger is groot en daarmee een bedreiging voor het maatschappelijk draagvlak van de Agrifoodsector.
- Wet- en regelgeving is star, niet altijd duidelijk en soms zelf beperkend voor het ondernemerschap en de innovatiekracht.
- De druk op de milieukwaliteit en de klimatologische veranderingen zijn bepalend voor het toekomstperspectief van de sector.
- De kosten- en opbrengstenverdeling in de voedselsector is scheef, waarbij de meeste verdien capaciteit aan het eind van de keten bij de retail ligt en de boeren worden belast met complicerende omstandigheden op gebied van klimaat, regelgeving en draagvlak.

Afbeelding 1: De Regio Deal met haar programmalijnen, verdeeld in businesscases met daarin werkpakketten en concrete projecten

2.3 Opzet programmalijs Agrifood

Om de kansen voor de Agrifoodsector te verzilveren en om de opgaven waarmee de boeren worden geconfronteerd, wordt in de programmalijs Agrifood ingezet op drie businesscases:

- Bodem.
- Korte ketens.
- Netwerk foodlabs.

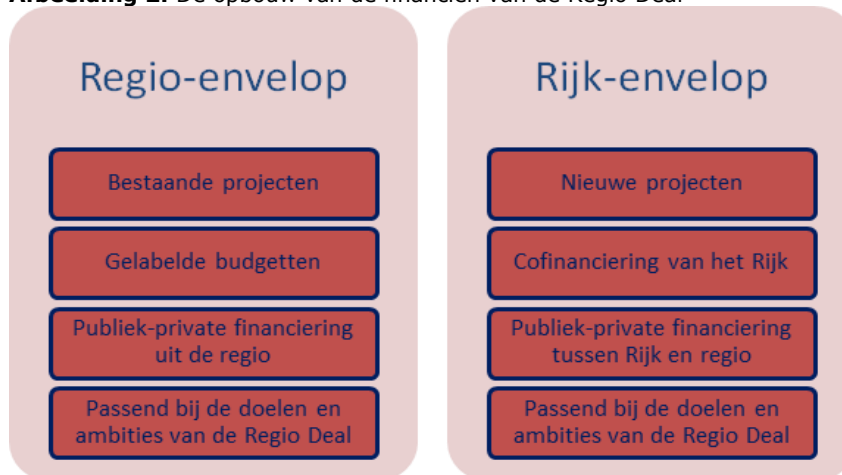
De businesscases zijn voor de ondertekening van de Regio Deal tussen het Rijk en de gemeenten in de Delta al op hoofdlijnen uitgewerkt. Vanuit een programmatische aanpak worden deze businesscases vertaald naar concrete werkpakketten en projecten.

De regie voor de programma-aansturing ligt bij de gemeenten. In casu is gemeente Hoeksche Waard de penvoerder voor de programmalijs Agrifood. De uitwerking en uitvoering vinden plaats in samenwerking tussen gemeenten, andere overheden, het bedrijfsleven, ketenpartners en kennis- en onderzoeksorganisaties. Met andere woorden: de triple helix is aan zet!

Omdat er per businesscase sprake is van verschillende ambities en doelen (en dus belangen) vindt de afstemming plaats in aparte projectgroepen. Het (ambtelijk) programmateam Agrifood bewaakt de integraliteit in de uitvoering en legt de slimme verbindingen tussen inhoud, proces en middelen. We sluiten deels aan op bestaande projecten, maar er is in het programma Agrifood ook ruimte voor nieuwe ideeën. De samenwerking op gelijkwaardige basis helpt om de behoeften en mogelijkheden in de markt te peilen.

De financiële paragraaf van het uitvoeringsprogramma is als volgt opgebouwd.

Afbeelding 2: De opbouw van de financiën van de Regio Deal

3. Impact

De impact van de Regio Deal Zuid-Hollandse Delta komt op de volgende wijzen tot uiting:

- De partners in de Delta weten elkaar te vinden voor gezamenlijke ambities en opgaven: de publiek-private samenwerking in de regio wordt aangejaagd. Bedrijfsleven, overheden en kennis- en onderwijsorganisaties werken op gelijkwaardige basis samen wat zorgt voor innovatie en economische impulsen op de programmalijs.
- Innovatiekracht in de Delta komt in de versnelling: met de gelden uit de Regio Deal financieren we de onrendabele top van innovatieve ideeën en projecten, waardoor deze

toch kunnen worden gerealiseerd. De projecten zorgen voor een lokale economische impuls en daarmee voor een versterking van de brede welvaart.

- De verbindingen met bestaande (landelijke) programma's in de Delta worden gelegd, waardoor het effect van het investeringsprogramma wordt verbreed en vergroot.
- De samenwerking wordt uitgewerkt tot een robuuste basis van vertrouwen: er wordt door de Regio Deal een regionale governancestructuur ontwikkeld waar ook ná het afronden van de programma's in wordt samengewerkt, bijvoorbeeld voor het gezamenlijk optrekken om aanspraak te maken op Rijks- en Europese fondsen om zo de tweede en derde trap van het totale investeringsprogramma van de Regio Deal uit te kunnen voeren.

Als we deze impact vertalen naar de programmaliijn Agrifood draagt de Regio Deal aan:

- We werken met het programma Agrifood aan een gedeelde verantwoordelijkheid en met gezamenlijke kracht voor de volhoudbare landbouw, het verkorten van de voedselketen en het stimuleren van kennisdeling en -ontwikkeling op dat gebied in de Delta. Boeren, ketenpartners, andere overheden en kennisorganisaties dragen vanuit hun verantwoordelijkheden en mogelijkheden bij.
- De voedselproducenten worden geholpen met de onrendabele top van hun investeringen. Er ontstaat hiermee meer evenwicht in de kostenverdeling en het rendement van de benodigde investeringen voor volhoudbare landbouw.
- We creëren massa in de uitvoering door de samenwerking met onder meer het Rijk, de provincie en de drie LTO-afdelingen in de Delta. Door de verbinding van bestaande programma's en projecten (Foodlab, Regio Deal en IBP Vitaal Platteland) kunnen we versnellen in het realiseren van onze doelen.
- Vanuit deze energie werken we aan een goede doorstart van de Groene Cirkel duurzame landbouw in de Delta.

4. De meerwaarde van de Regio Deal

De meerwaarde van de Regio Deal bestaat uit het verbinden van de onderlinge programmaliijnen, businesscases en projecten met elkaar. Hierdoor ontstaat het plus-effect waarbij één plus één uiteindelijk drie of zelfs meer wordt.

Concreet zien wij de volgende koppelkansen tussen de programmaliijn Agrifood en de andere programmaliijnen:

Tabel 1: De koppelkansen tussen Agrifood en de andere programmaliijnen

Agrifood	Andere programmaliijn
Energietransitie in de landbouwsector	Duurzaamheid en Waterstof: project Waterstofboerderij Van den Hoek-Dogterom
Vergroten afzetmarkt Korte Keteninitiatieven, verdienmodellen boeren	Landschap en Toerisme: wandel-, fiets en vaarroutes langs Korte Keteninitiatieven in de Delta
Onderwijs- en voedseducatie ten behoeve van beeldvorming boeren/Agrifoodsector	Onderwijs en Arbeidsmarkt: leer- en ontwikkelprogramma Jong Leren Eten verbinden aan onderwijsprogramma's PO
Kennisontwikkeling en aansluiting onderwijs en (agraris)ch bedrijfsleven	Onderwijs en Arbeidsmarkt: ontwikkeling (hoger) onderwijsprogramma in de Delta i.s.m. HAS Den Bosch, InHolland Hogeschool Rotterdam, de WUR, Food Innovation Academy, Greenport en agritech MRDH

5. Resultaten

Beoogde resultaten voor 2025 zijn:

- Gebruik van insecticiden en meststoffen is gereduceerd en het N-bodemoverschot verlaagd.
- 5% van kunstmest is vervangen met Bokashi.
- Aandeel boeren die deelnemen aan korte ketens gestegen naar 20% (13% in 2018).
- Emissies van boerenbedrijven zijn met 10% gedaald.

Deze resultaten zijn bij de uitwerking van de businesscases op hoofdlijnen opgenomen en voorlopig overgenomen voor dit plan van aanpak. De beoogde resultaten zijn namelijk al vrij concreet en toegespitst op de drie businesscases van de programmalijn Agrifood. De resultaten sluiten bovendien aan op de bestaande landbouwprojecten die als cofinanciering zijn opgenomen voor de Regio-envelop.

Eventuele aanscherping c.q. uitwerking van deze resultaten vindt plaats op basis van voortschrijdend inzicht en nieuwe projecten die vanuit de triple helix samenwerking worden aangedragen voor de verdeling van de middelen van de Rijk-envelop. Op die manier geven we richting aan de uitvoering en behouden we in de uitwerking en resultaten de flexibiliteit voor ideeën en projecten die nog niet zijn benoemd in de Regio Deal, maar wel interessant en waardevol zouden kunnen zijn om de gestelde ambities te behalen.

De uitwerking van (het meten en monitoren van) resultaten is onderdeel van de projectplannen die initiatiefnemers bij ons indienen. We kijken in de beoordeling van de projectvoorstellen in ieder geval naar:

- Uitvoerbaarheid: haalbaarheid van de projectvoorstellen.
- Massa: impact op de beoogde doelstellingen.
- Meetbaarheid: opzet en uitvoering meting en monitoring.
- Concurrentie: inzet op kennisdeling in de Delta.
- Commitment: private bijdrage in cofinanciering tenminste 50% (in geld, kennis en tijd).

6. Organisatie en partners

6.1 Organisatie

6.1.1 Voorbereiding

De aanvraag en de uitwerking van de Regio Deal op hoofdlijnen is in de periode september 2019 tot en met juli 2020 op initiatief van de zes gemeenten uitgevoerd. In onderstaande tabel noemen wij dat de voorbereiding van de Regio Deal.

6.1.2 Verbreden in proces

De uitwerking van de programmalijnen is medio oktober 2020 gestart. In de aanloop naar de Regio Dag op 13 november 2020 heeft het ambtelijk programmateam Agrifood vooral ingezet op het verbreden in het proces, om zo met de stakeholders:

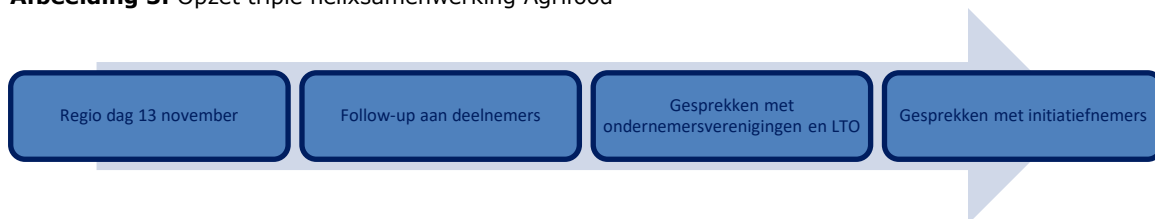
- De klokken gelijk te zetten: onze samenwerkingspartners informeren over de laatste stand van zaken Regio Deal.

- Te inspireren, boeien en binden: onze samenwerkingspartners enthousiasmeren om aan de slag te gaan binnen de Regio Deal.
- Kruisbestuiving te laten plaats vinden tussen projecten en partijen: onze samenwerkingspartners uitnodigen om kennis te maken en kennis te delen.

6.1.3 Regio Dag

Op vrijdag 13 november heeft de Regio Dag plaatsgevonden waarin het startsein werd gegeven aan ondernemers, onderwijs en lokale overheden voor de Regio Deal Zuid-Hollandse Delta. Op deze dag is geïnformeerd over de inhoud van de Regio Deal, maar vooral ook input opgehaald. Vanuit het programmateam is hier follow-up aangegeven. Deelnemers van deze dag hebben een terugkoppeling ontvangen van deze dag en er zijn gesprekken ingepland met diverse organisaties om projecten en ideeën op te halen die passen binnen de businesscases van de themalijn Agrifood.

Afbeelding 3: Opzet triple helixsamenwerking Agrifood

6.1.4 Triple helix

De insteek is dat de triple helix vanaf de Regio Dag gelijk op loopt in de uitwerking en uitvoering van het programma, om zo te komen tot een gedragen plan van aanpak. Echter, in dezelfde periode vinden de afrondende werkzaamheden plaats na de oogsttijd en daarmee valt deze fase van onze planning samen met de drukste tijd van het jaar voor de sector. Een deel van het plan van aanpak zal daarom vanaf begin 2021 in samenspraak met partners verder worden uitgewerkt. Dit plan van aanpak is daarmee niet een statisch geheel na vaststelling, maar zal gedurende de uitvoering van de Regio Deal worden aangescherpt en verrijkt.

6.1.5 Projectvoorstellen

In de periode november 2020 tot en met januari 2021 vindt de inventarisatie plaats van (nieuwe) projectvoorstellen voor de besteding van de cofinanciering uit het Rijk (Rijk-envelop). Met het concreet worden van de projecten en partners kan de organisatie van de programmalijn Agrifood verder worden uitgewerkt (w.o. planning, samenstelling projectteams per businesscase).

6.1.6 Projectteams

De triple helix samenwerking wordt voor de programmalijn Agrifood per businesscase georganiseerd in verband met de diversiteit van projecten, partners en doelen. Parallel hieraan vindt de allocatie van de Rijksmiddelen van gemeente Nissewaard (penvoerder namens de Delta voor het Rijk) plaats aan de gemeenten en worden de financieel-juridische kaders voor de verdere verdeling van middelen geïnventariseerd.

6.1.7 Uitvoering

Indien projectvoorstellen klaar zijn voor uitvoering, maar de financieel-juridische kaders nog niet gereed zijn, dan wordt gekeken of gemeente Hoeksche Waard (penvoerder Agrifood) de bijdrage uit de Regio Deal kan voorfinancieren. Projecten in deze programmalijn zijn namelijk veelal seizoensgebonden en dat vraagt om een adequate aanpak.

Tabel 2: De fasering van de uitwerking en uitvoering van de programmalijn Agrifood

Fasering	Planning
Vorbereiding Regio Deal	September 2019 – september 2020
Verbreden in proces	Oktober – november 2020
Regio Dag	13 November 2020
Start triple helix samenwerking	November 2020
Plan van aanpak (proces)	December 2020
Uitwerking businesscases en inventarisatie projectvoorstellen	November 2020 – januari 2021
Governance, juridisch-financieel raamwerk	November 2020 – januari 2021
Projectteams rond businesscases	Januari 2021
Uitvoering Regio-envelop	Vanaf zomer 2020-2023
Uitvoering Rijk-envelop	2021-2023
Monitoring, tussentijdse verantwoording	Vanaf zomer 2020-2023
Eindverantwoording	1 januari 2024

6.2 Samenwerkingspartners

In onderstaande is een overzicht van stakeholders en partners opgenomen voor de programmalijn Agrifood. De interactie met deze stakeholders verloopt op meerdere niveaus:

1. Deelniveau.
2. Programmaniveau: communicatie over de inhoud, voortgang, resultaten en mijlpalen van de thema's.
3. Businesscases: communicatie over de mogelijkheden aan te haken en energie opwekken om mee te denken en mee te doen;
4. Projecten: primair verantwoordelijkheid van de betreffende (deel)projectleiders.

Tabel 3: De stakeholdersanalyse programmalijn Agrifood

Samenwerkingspartner	Belangen
Boeren/ ondernemers	<ul style="list-style-type: none"> • Investeringsmogelijkheden in bedrijf en sector • Kennisdeling • Kortere lijnen in de samenwerking
Kennis- en onderwijsorganisaties	<ul style="list-style-type: none"> • Contacten met overheden en bedrijfsleven • Nieuwe onderzoeksopdrachten • Kortere lijnen in de samenwerking • Uitbreiding (hoger) onderwijsaanbod in de Delta
Gemeenten en andere overheden	<ul style="list-style-type: none"> • Versnelling en verbreding in lopende projecten en programma's, koppelkansen in proces.
Bewoners en bezoekers	<ul style="list-style-type: none"> • Beeldvorming boeren/Agrifoodsector, • Gezonde en kwalitatief goede streekproducten, • Nieuwe initiatieven op gebied van boerderij- en voedseducatie en beleving, vitale leefomgeving

In onderstaande wordt kort ingegaan op twee specifieke stakeholders die van groot belang zijn voor de programmalijn Agrifood.

6.2.1 Provincie Zuid-Holland: IBP Vitaal Platteland

Een belangrijke partner voor de programmalijn Agrifood is de provincie Zuid-Holland in verband met het lopende programma IBP Vitaal Platteland. De Regio Deal en het IBP Vitaal Platteland komen in opzet, ambities, planning, werkgebieden, stakeholders en doorlooptijd grotendeels met elkaar overeen. De drie businesscases van de Regio Deal sluiten aan op 3 van de 5 broedplaatsen

van het IBP Vitaal Platteland (broedplaatsen zijn een verzameling van projecten of initiatieven met een duidelijke samenhang), namelijk:

- Businesscase Bodem i.r.t. broedplaats volhoudbare landbouw.
- Businesscase Korte Keten i.r.t. broedplaats genieten en beleven van de Delta.
- Businesscase Netwerk van Foodlabs i.r.t. het ontwikkelingskader van het IBP Vitaal Platteland.

In de afstemming met de provincie zijn we het volgende overeengekomen:

- Kansen doen zich voor als ze regionale impact hebben, opschaalbaar zijn, ze bijdragen aan de ambitie en/of onze opgaven, er een duidelijke vraag of meerwaarde is om als één overheid bij te dragen of er een grote samenhang is in activiteiten en projecten.
- Vanuit de programma's Regio Deal en IBP Vitaal Platteland willen we dienstbaar/participerend en/of faciliterend zijn aan wat er al gebeurt en waar de energie zit, met focus op (bestaande) triple helix samenwerkingen.
- We inventariseren in samenspraak met onze partners waar de energie zit en dragen bij aan voorbeelden van (keten)samenwerking en activiteiten/projecten die bijdragen aan onze opgaven.
- We stimuleren bestaande samenwerkingen, leggen slimme verbindingen en organiseren samenhang; tussen de programma's en tussen de projecten.
- We versterken netwerk vitaliteit en ketensamenwerkingen door voort te bouwen op de Groene Cirkel aanpak in de Zuid-Hollandse Delta (sluiten van lokale en regionale ketens).

Dat doen we door:

- Te werken vanuit een gezamenlijke ambitie en/of droom en het ontwikkelen van een routekaart om hiertoe te komen (processtappen).
- Het ontwikkelen van een gezamenlijk uitvoeringskader waarmee we vorm en inhoud geven aan deze gedeelde ambitie.
- Flexibel in te springen op 'het wat' (de hulpvraag) van onderop, zoals het ondersteunen van activiteiten of projecten met middelen, netwerk en kennis.
- Activiteiten en projecten slim te verbinden aan andere programma's en additionele fondsen.
- Regie te nemen in het verbinden op samenhang van projecten.
- Te starten met een organisatie die past bij bovenstaande uitgangspunten, waarbij de 'backoffice' door de overheden wordt geregeld.
- In te zetten op flexibele financieel-juridische instrumenten, passend bij de governance-afspraken van Regio Deal en IBP Vitaal Platteland.
- Exposure/podium voor behaalde mijlpalen: voor externe exposure én kennisdeling binnen de Delta.

Net als bij onze Regio-envelop is een deel van de projecten van het IBP Vitaal Platteland al in uitvoering. Voor nieuwe initiatieven vindt er tussen Regio Deal en IBP Vitaal Platteland vooraf afstemming plaats of samenwerking nodig/mogelijk is.

6.2.2 LTO-afdelingen in de Delta

Om de vertaalslag van dit plan naar een goed uitvoeringsprogramma te komen is het van belang om de potentiële initiatiefnemers (boeren, ketenorganisaties) vroegtijdig te betrekken. Het succes van de Regio Deal wordt mede bepaald door de ideeën en projecten die door de sector worden aangedragen, en bovenal door de betrokkenheid van onze samenwerkingspartners.

LTO biedt als belangenorganisatie een goede ingang voor de sector. Voor de uitwerkingsfase zijn de contacten met de drie LTO-afdelingen in de Delta gelegd. Afgesproken is dat de LTO-afdelingen bijdragen aan de programmadoelen door onder meer communicatie richting de achterban over de Regio Deal, het zelf aandragen van projecten en ideeën en kennisdeling van resultaten (stimuleren olievlekwerking in de Delta). Daar waar nodig/mogelijk is LTO (afdeling en/of landelijk) zelf partner in de projecten die onder de vlag van de Regio Deal worden uitgevoerd.

In de gesprekken met de LTO is door de voorzitters aandacht gevraagd om de Regio Deal niet alleen aantrekkelijk te maken voor de koplopers op het gebied van duurzame, innovatieve landbouw, maar er ook rekening mee te houden dat de 'gangbare boeren' aanspraak kunnen maken op de (financiële) mogelijkheden. Investeren in innovaties bij koplopers is goed, maar het is ook van belang 'het peloton' mee te krijgen in het veranderproces van traditionele, naar duurzame, innovatieve landbouw. De mogelijkheden hiervoor vinden we in de besteding van de Rijk-envelop, omdat deze middelen (nog) niet gelabeld zijn. Daarnaast is er aandacht gevraagd voor balans tussen akkerbouw, veeteelt en tuinbouw in de uitvoering. Op Goeree-Overflakkee en in de Hoeksche Waard ligt het zwaartepunt van de Agrifoodsector weliswaar op de akkerbouw, maar op Voorne-Putten is de opbouw van de sector meer verdeeld.

Voor de te nemen vervolgstappen zijn met LTO de volgende afspraken gemaakt:

- Onderlinge communicatieafspraken.
- LTO denkt mee in de uitwerking van de businesscases en de inventarisatie van (nieuwe) projectvoorstellen.
- Het ambtelijk programmateam Agrifood heeft een (subsidie)loketfunctie voor vragen en aanvragen van initiatiefnemers.
- In de uitwerking van de governance (organisatie/werkprocessen) wordt aansluiting gezocht op de behoeften en ervaringen van de ondernemers bij het aanvragen van subsidies (behandeltermijnen, cumulatie subsidies, compensabele BTW).

7. Businesscases

7.1 Inleiding

Zoals eerder in dit plan beschreven werken we met het programma Agrifood aan een gedeelde verantwoordelijkheid en met gezamenlijke kracht voor de volhoudbare landbouw, het verkorten van de voedselketen en het stimuleren van kennisdeling en -ontwikkeling op dat gebied in de Delta. Op deze manier werken we aan de bodemkwaliteit en daarmee het rendement van de voedselproductie, werken we aan verdien capaciteit en investeringsmogelijkheden voor agrariërs en zorgen we voor meer verbinding en een betere beeldvorming tussen boer en burger.

Om deze doelen te realiseren zijn de doelen uitgewerkt in drie businesscases: Bodem, Korte ketens en Netwerk van Foodlabs. Deze businesscases zijn hieronder op hoofdlijnen uitgewerkt. Onder deze businesscases komen werkpakketen te hangen, bestaande uit concrete projecten.

Als voorbeeld, voor de businesscases Bodem is de ambitie op elk van de drie eilanden in de Delta een project te starten op gebied van regeneratieve landbouw. In dit werkpakket is het project voor de Hoeksche Waard in de zomer van 2020 al in uitvoering gegaan. Voor Goeree-Overflakkee en Voorne-Putten moet zich nog een initiatiefnemer met een dergelijk projectvoorstel melden. De nieuwe projecten die mede met de Rijk-envelop worden gefinancierd zullen hier begin 2021 in samenspraak met de triple helix worden geïnventariseerd en toegevoegd aan het programma.

7.2 Bodem

7.2.1 Context

De landbouwbodems zijn de afgelopen 40 jaar door verhoging van productie en een hoge belasting van natuurlijke hulpbronnen verstoord. We zien dat een toenemende mondiale vraag naar landbouwproducten en de huidige manier waarop we omgaan met grondstoffen, leidt tot een toenemende schaarste van grondstoffen en uitputting van de bodem. In Nederland raakt landbouwgrond ook uitgeput doordat essentiële mineralen en sporenelementen niet tijdig meer kunnen worden aangevuld. De oorzaak hiervan ligt onder meer in de intensieve grondbewerking (verdwijnen van grondstoffen) en in ons huidige watermanagementsysteem (geen aanvoer van grondstoffen doordat zeeën en rivieren geen vrij spel meer hebben).

Tegelijkertijd hebben landbouwgronden in toenemende mate te maken met verzilting, bodemdaling en extreme neerslag en langere perioden van droogte door klimaatverandering. Het huidige watersysteem is nog te veel gericht op het beperken van wateroverlast en het snel afvoeren van overtollig regenwater. Doordat regenwater snel wordt afgevoerd is het in perioden van droogte niet beschikbaar voor landbouw en natuur.

Een laatste probleem in relatie tot het bodemgebruik is een veranderde biodiversiteit. Door een toename in stikstofuitstoot en het gebruik van pesticiden verdwijnen insecten en verschaalt de diversiteit in flora en fauna, wat zich vertaalt in een aantasting onze leefomgeving.

Door verminderde bodembiodiversiteit, bodemstructuur en bodemgezondheid wordt koolstofopslag (CO₂) door bodem en gewassen onvoldoende benut, terwijl ze juist de oplossing zijn voor de grote maatschappelijke opgaven waar we voor staan zoals klimaatverandering en achteruitgang van de biodiversiteit.

7.2.2 Ambitie

Vanuit de Regio Deal willen we binnen de businesscase Bodem aan de slag met projecten die een oplossing of een bijdrage tot vermindering bieden aan bovengenoemde problemen. Om de sector door te ontwikkelen tot een duurzame en circulaire sector wordt onder andere ingezet op het verhogen van de kwaliteit van de bodem, het verbeteren van de capillaire werking (waterberging), een grotere afvang van CO₂ en nieuwe verdienmodellen voor de kringlooplandbouw.

7.2.3 Welke doelen hebben we voor Bodem?

De gezamenlijke ambitie voor 2030 is om – mede met behulp van de Regio Deal – samen te werken op het gebied van:

1. Regeneratieve landbouw: innovatieve landbouwtechnieken worden overal in de Delta in de landbouw toegepast.
2. Innovatief bodembeheer: duurzaam bodembeheer in de Delta door inzet van innovatieve toepassingen.
3. Bodemverdichting: de infiltratiecapaciteit van de bodem in de Delta is (blijft) op een hoog niveau.
4. Doorontwikkeling bloemrijke akkerranden: het gebruik van insecticiden is significant gereduceerd en de waterkwaliteit neemt toe.
5. Precisiebemesting: de hoeveelheid meststoffen is significant gereduceerd en de bodem- en waterkwaliteit neemt toe.

6. Ecologisch maaibeeld: het gebruik van organische meststoffen in vorm van bokashi vervangt het gebruik van 10% kunstmest.

Bovengenoemde doelen zorgen ervoor dat de Agrifoodsector in de Zuid-Hollandse Delta innovatief, toekomstgericht en van groot belang voor de regionale economie blijft.

7.2.4 Wat gaan we daarvoor doen?

Bovenstaande doelen uit de businesscase Bodem zijn uitgewerkt in de volgende werkpakketten:

1. In het kader van de Regio Deal wordt per eiland één pilot voor regeneratieve landbouw uitgevoerd. Door regeneratieve landbouw toe te passen op landbouwgronden kan een groot deel van de CO₂-uitstoot worden opgenomen in de gewassen en worden opgeslagen in de bodem. Dit biedt verdienmodellen voor agrariërs die bijvoorbeeld CO₂-credits kunnen verkopen aan de industrie (haven Rotterdam).
NB. Het pilotproject regeneratieve landbouw is in de zomer van 2020 gestart in de Hoeksche Waard, zie uitwerking hieronder.
2. In het kader van de Regio Deal wordt gestart met één langdurige pilot met bokashi. Bokashi is een vorm van fermenteren van organisch materiaal. Het organisch materiaal wordt samen met klei en enzymen luchtdicht verpakt. Tijdens dat proces komen geen CO₂ of andere gassen vrij, in tegenstelling tot bij composteren. De bokashi kan vervolgens gebruikt worden in de regio. Als meststof op het land, maar ook in het openbaar groen van omliggende steden, in volkstuinen en in particuliere tuinen, zie uitwerking hieronder.
NB. Het pilotproject bokashi is in de zomer van 2020 gestart in de Hoeksche Waard.
3. Binnen de Regio Deal wordt onderzoek gedaan naar meer evenwicht in de kosten- en batenverdeling en verdienmodellen in de kringlooplandbouw. Mogelijke verdienmodellen worden in kaart gebracht en op tenminste één locatie in de praktijk gebracht. Daarbij wordt aangesloten bij het advies van de Taskforce verdienvermogen kringlooplandbouw (2019).
4. Een laatste actie is een verkenning op het oprichten van een regionaal transitiefonds kringlooplandbouw. Veel agrariërs hebben hoge hypotheek gecombineerd met lage verdienmodellen waardoor zij niet in staat zijn om te investeren in de vernieuwing of verduurzaming van hun landbouwactiviteiten. Met het oprichten van een regionaal transitiefonds kringlooplandbouw kunnen we met behulp van de Regio Deal gelden en regionale cofinancieringsgelden boeren het 'extra zetje' in de financiering van de onrendabele top. Het transitiefonds biedt voor boeren mogelijkheden om te verduurzamen. Er is hierbij niet alleen aandacht voor de koplopers, maar juist ook voor de 'traditionele' boeren. Dit is veruit de grootste groep en daar valt de meeste winst te behalen.

7.2.5 Voorbeeldprojecten

In onderstaande beschrijven wij enkele voorbeeldprojecten die op moment van schrijven onder de vlag van de Regio Deal al zijn gestart in de Hoeksche Waard. Deze projecten zijn vanuit de Regio-envelop medegefinancierd.

Regeneratieve landbouw

In de Hoeksche Waard loopt op moment van schrijven een pilot voor regeneratieve landbouw. Deze pilot is mede met financiën uit de Regio Deal in de zomer van 2020 gestart. Bodembedekkende gewassen, gewaswisseling, minder grondbewerking en gecontroleerde begrazing vormen in dit onderzoek de alternatieven voor de gangbare landbouwpraktijk waarbij machines gebruikt worden om de grond na de oogst om te ploegen. Aan de hand van deze pilot zal een vergelijking tussen gangbare beheerde landbouwpercelen en regeneratief beheerde landbouwpercelen de toename van koolstofopslag gekwantificeerd worden. De onderzoeksvragen zijn:

- Hoe kan de koolstofopslag (CO₂) worden gekwantificeerd?
- Wat is het verschil in de koolstofopslag (CO₂) tussen gangbaar beheerde landbouw percelen en regeneratief beheerde landbouwpercelen?

De ambitie is om de komende jaren ook op Goeree-Overflakkee en Voorne-Putten een dergelijk project te starten.

CO₂-reductie

Diverse akkerbouwbedrijven in de Hoeksche Waard werken met onder meer onderzoeksbureau Delphi samen om hun CO₂-emissie in kaart te brengen en te verlagen door aanpassingen in het landgebruik. Op die manier levert de sector een bijdrage aan de vermindering van de CO₂ uitstoot en het klimaatprobleem. De intentie is om van elkaar te leren en de inzichten van het onderzoek toe te passen en uit te rollen naar andere bedrijven en regio's. Ook dit project is in de zomer van 2020 met geld uit de Regio Deal gestart.

Pilot voor niet kerende grondbewerkingstechnieken

Verdichting van de bodem is het gevolg van het berijden van de bodem met een te zware last in verhouding tot de draagkracht van de bodem. Bodemverdichting leidt tot een slechtere ontwatering en daardoor risico van verdergaande verdichting. Het verslechtert ook de bewerkbaarheid van de grond, beperkt de beworteling en de benutting van nutriënten door het gewas en leidt tot lagere gewasopbrengsten.

De structuuropbouw van de bodem kan zich alleen herstellen door het stimuleren van bodemleven en organische stofgehalte. Een combinatie van minimale grondbewerking en het stimuleren van organische stofgehalte in de bodem helpt daarbij. In de Hoeksche Waard wordt hier onderzoek naar gedaan, bijvoorbeeld voor gebruik van drukwisselsystemen van de landbouwvoertuigen, bouwplanrotatie en toepassing van differentiatie aan groenbemesters. De resultaten worden onder de deelnemers gedeeld en uitgerold op andere agrarische bedrijven in de Delta.

Bokashi

Door een pilot in de Hoeksche Waard wordt de eerste ervaring opgedaan in deze relatief nieuwe vorm composteren. Het maaisel van de bij het Hoeksche Waards Landschap in beheer zijnde percelen wordt tot een waardevolle meststof voor de akkerbouw gemaakt. De organische stof blijft in de streek en de uitstoot van CO₂-gassen ligt bij bokashi lager dan bij het regulier composteren. Ook voor dit project geldt dat de kennis en ervaring binnen de Delta wordt gedeeld, in de verwachting dat hiermee meer soortgelijke projecten worden opgestart.

Biodiversiteit: de regio als pionier op het gebied van agrarisch natuurbeheer

De bloemrijke akkerranden in de Zuid-Hollandse Delta zijn in tien jaar uitgegroeid tot een begrip in het hele land. Een lust voor het oog én goed voor de leefbaarheid van mensen en dieren. Zo blijkt uit onderzoek en monitoring. Akkerbouwers strooien de randen van hun akkers in met een speciaal samengesteld mengsel. In de Hoeksche Waard alleen al is er meer dan 500 kilometer aan akkerranden! Als de mix van zaden tot bloei komt, ontstaat er een prachtig geheel van verschillende bloemen en kruiden. De akkerranden vormen een bufferstrook tussen het cultuurgewas van de agrariër en het oppervlaktewater van de sloot. Daarnaast zijn de randen nuttig voor de bevordering van de biodiversiteit in het landschap. Financieel ligt er niet een directe link met de Regio Deal, maar de bloemrijke akkerranden zijn een mooi voorbeeld van Functioneel Agrarisch Biodiversiteit (FAB) en dragen zo bij aan de doelen voor volhoudbare landbouw.

Proeftuin Van Pallandtpolder

De gemeente Goeree-Overflakkee bezit ca 70 hectare landbouwgrond in de Van Pallandtpolder te Middelharnis. Deze gronden zijn aangekocht ten behoeve van de gebiedsambitie Proeftuin voor Duurzame Ontwikkeling als onderdeel van de Gebiedsontwikkeling Noordrand. Met ingang van 1 januari 2021 wenst de gemeente invulling te geven aan deze gebiedsambitie. De pachtperiode is 3 jaar. De periode van verpachting loopt vanaf 1-1-2021 t/m 31-12-2023.

Concreet gaat daar het volgende gebeuren:

- Duurzaam bodembeheer door middel van een ruime gewasrotatie met voldoende stikstofbindende gewassen, groenbemesters, bemesting gebaseerd op organische meststoffen en niet kerende-grondbewerking.
- Percelen inrichten in stroken van 20 tot 40 meter breed voor vitalere gewassen, met als doel het reduceren van gewasbeschermingsmiddelen in de gangbare akkerbouw.
- Natuurlijke vijanden stimuleren door het inzaaien van bloemrijke akkerranden en natuurelementen.
- Regionale kringloop van meststoffen door de combinatie akkerbouwer en melkveehouder uit Sommelsdijk, waardoor het gebruik van kunstmest omlaag gebracht kan worden.
- Natuurinclusieve landbouw ingericht naar de vijf pijlers van het Louis Bolk Instituut.
- Percelen toegankelijk maken voor fietser en wandelaars in de vorm van blotevoeten- en wandelpaden.
- Projectgroep oprichten waarmee wij een aantal mooie doelstellingen willen creëren, waaronder het maken van bokashi met behulp van gemeentelijk afval.
- Samenwerking tussen onderwijs- en kennisinstellingen, waarbij er ruimte is voor onderzoeken en werkstukken van studenten.
- Het lokaal telen van ruw- en krachtvoer.

Koolstofboeren

Coöperatie Zeeuwind, agrarische belangenorganisatie ZLTO en Deltawind hebben de handen ineen geslagen om rondom Windpark Krammer te zorgen voor een unieke en lokale manier van koolstofbinding. Een deel van de opbrengst van Windpark Krammer wordt geïnvesteerd om meer CO₂ uit de atmosfeer te halen en langdurig vast te leggen in landbouwbodems. Daarbij werken Zeeuwind en Deltawind nauw samen met lokale boeren die de CO₂ vastleggen door hun bedrijfsvoering aan te passen. De agrariërs worden praktisch ondersteund bij het nemen van bodem- en ecologieversterkende maatregelen en krijgen een financiële vergoeding voor hun diensten. Op Goeree-Overflakkee doen een vijftal agrariërs mee. De agrariër ontvangt jaarlijks 70% van de vergoeding. Wanneer na 5 jaar blijkt dat de doelstelling gehaald is, ontvangt hij/zij de rest van de vergoeding. De looptijd is 2021-2026.

Strokenteelt

Cornelis Mosselman is akkerbouwer/vollegrondsgroenteteler in Ooltgensplaat. Hij schakelt om naar biologische wisselteelt, in stroken van 3.20 meter breed met vaste rijpaden. Is in 2020 gestart met strokenteelt op 14 ha. Jaarlijks wordt dit steeds uitgebreid met 14 ha. Het doel van strokenteelt is om een robuuster teeltsysteem te creëren: minder verspreiding van ziekten en plagen en meer in stand houden van populaties natuurlijke vijanden. Het streven is naar zoveel mogelijk korte afzetketens, zodat hij weet wie de producten nuttigt en consumenten weten dat hun voedsel (op een duurzame wijze) verbouwd wordt.

7.3 Korte ketens

7.3.1 Context

Korte ketens zijn een win-win voor zowel boeren, consument als milieu. De boer krijgt een eerlijke prijs doordat het aantal schakels in de keten (zoals logistieke, verhandeling en retail) wordt verminderd. De consument staat dicht bij de boer waardoor betere afstemming plaatsvindt ten aanzien van de hoeveelheid en de versheid van het product. Dit leidt tot minder voedselverspilling en een kleinere impact op het milieu. Ook draagt de korte keten bij aan een beter en eerlijker beeld van de boeren/Agrifoodsector bij 'de burger', doordat het verhaal achter het product bij de verkoop wordt verteld.

Een belangrijke opgave binnen de Agrifoodsector is de doorontwikkeling van (korte) voedselketens tot logistieke, zakelijke ketens die kort en vooral duurzaam en rendabel zijn.

7.3.2 Ambitie

Eén van de resultaatafspraken die we voor de programmalijn Agrifood hebben gemaakt is om het aandeel boeren dat deelneemt aan Korte Ketens te laten stijgen naar 20% in de Delta. In het kader van de Regio Deal realiseert de regio de komende jaren één Korte Keten initiatief. Er kan hiervoor bijvoorbeeld aansluiting gezocht worden op het plan van de Detailhandelsraad Hoeksche Waard om met diverse korte ketenondernemers in de regio te komen tot een 'HW Winkel': een fysiek verkooppunt voor lekkere streekproducten, bijvoorbeeld in een leegstaand winkelpand in een winkelgebied. Dit idee kan (afhankelijk van haalbaarheid, draagvlak en de goede organisatie van de logistieke stromen) worden opgeschaald op Deltaniveau naar de eilanden Goeree-Overflakkee en Voorne-Putten tot een GO Winkel, respectievelijk een VP Winkel.

Als onderdeel van deze businesscase wordt daarnaast een gezamenlijk marketinglabel gecreëerd. In de uitwerking/uitvoering leggen we hiervoor de contacten met de gebiedsmarketingorganisaties die op de eilanden actief zijn. Dit draagt bij aan de herkenbaarheid en de propositie om regionale producten in het gebied binnen een straal van 50 km rondom de Delta te verkopen. Er wordt zo gebouwd aan een merk en er ontstaat na afloop van de aanloopfase een rendabel businessmodel voor de ondernemers. De Regio Deal dient hierbij als springplank tussen de eilanden en misschien ook wel richting de stad. Door regionale producten in de directe nabijheid voor het voetlicht te brengen ontstaat er een nieuwe waardering voor de streekproducten.

7.3.3 Welke doelen hebben we voor Korte Ketens?

1. Binnen de Regio Deal realiseren wij een succesvol Korte Keten initiatief in samenwerking met ketenpartijen, creëren een gezamenlijk marketinglabel en verkopen op die manier regionale producten in het gebied binnen een straal van 50 km rondom de Delta. Op die manier stimuleren we dat het voedsel dat in de regio wordt geproduceerd ook daar wordt verkocht en geconsumeerd. Dit draagt bij aan een kleinere ecologische footprint (minder CO2-uitstoot door minder schakels in de voedselketen) en minder voedselverspilling door verse producten in de winkels. Bovendien groeit zo de waardering voor en binding met regionale producten en de Agrifoodsector als geheel. Een duurzaam nieuw verdienmodel geeft een impuls voor de lokale economie en mogelijk positieve effecten voor de instroom van jong/nieuw talent voor de sector.
2. De Zuid-Hollandse Delta onderzoekt de mogelijkheden om deel te nemen aan initiatieven die Korte Ketens mogelijk maken. Er lopen al succesvolle initiatieven in de omgeving, bijvoorbeeld Rechtstreekx, het praktijkprogramma 'gezonde Korte Ketens' van de stichting Diverzio, Proef Streekproducten.nl, een samenwerking tussen ondernemers op Goeree-

Overflakkee en West-Brabant (Waterpoort) en tot begin 2020 De Proefschuur op Voorne-
Putten. Het doel is om deze initiatieven meer in gezamenlijkheid uit te dragen.

3. Door regionale producten in de directe nabijheid voor het voetlicht te brengen ontstaat er een nieuwe waardering voor de streekproducten. Tevens wordt er een merk opgebouwd en ontstaat er een ook na afloop van de aanloopfase een rendabel businessmodel voor ondernemers. In 2030 worden producten van de Zuid-Hollandse Delta vooral in de directe omgeving verkocht.

7.3.4 Wat gaan we daarvoor doen?

Het projectvoorstel voor de businesscase Korte Keten is in onderstaande op hoofdlijnen uitgewerkt. Begin 2021 wordt deze uitwerking aangescherpt in samenspraak met ondernemers, logistieke bedrijven en kennis- en belangenorganisaties op dit gebied.

1. De eerste stap is het uitvoeren van een inventarisatie van de bestaande en kansrijke initiatieven op gebied van Korte Keten. We kijken in deze inventarisatie niet alleen naar voorbeelden in de Delta, maar ook daarbuiten in verband met de stad-land relatie. In het stedelijk gebied liggen kansen voor afzet (ten behoeve van een haalbare businesscase) en daarom is het advies Delta-overstijgend deze businesscase uit te werken. Bovengenoemde voorbeelden bieden een goede basis voor de inventarisatie. De gemeentelijke accounthouders bedrijven zijn met hun contacten met het bedrijfsleven aan zet voor deze eerste stap.
2. Een veelvoorkomende bottleneck bij Korte Keten initiatieven is de logistieke organisatie en daarmee de consequente toelevering en kwaliteit/versheid van de producten. Gezien de grote afstanden op en tussen de eilanden is het een risico dat deze kostenpost op korte termijn niet sluitend is. Door gebruik van 'best practices' bepalen we de opzet en scope voor het Korte Keten initiatief dat vanuit de Regio Deal wordt geïnitieerd, kijken we naar koppelkansen met bestaande initiatieven en bepalen we de schaalbaarheid op Deltaniveau. Eventuele aanloopverliezen zouden kunnen worden gefinancierd uit de Regio Deal, mits zicht is op een duurzaam verdienmodel.
3. Op basis van een haalbaarheidsonderzoek worden de vervolgstappen voor deze businesscase verder bepaald. Denk hierbij aan een marktanalyse, de organisatievorm waarbinnen Regio Deal partners samenwerken, de begroting/ financiering en de rollen/taken/verantwoordelijkheden van betrokken partijen.

NB. De communicatie/marketing van het Korte Keten initiatief wordt in ieder geval gezien als *middel* om te komen tot een rendabel businessmodel en niet als doel op zich. Met andere woorden, de haalbaarheid van deze businesscase valt of staat met de opzet en het draagvlak voor het Korte Kettenitiatief en niet alleen met het ontwikkelen van een label voor streekproducten. Op moment van schrijven ontbreekt het (volledige) zicht op de behoeften van ondernemers en consumenten voor deze businesscase. We nemen dit mee in het haalbaarheidsonderzoek.

7.4 Netwerk foodlabs

7.4.1 Context

De Zuid-Hollandse Delta is op agrarisch gebied een zeer innovatieve regio. In de afgelopen jaren zijn op het gebied van innovatie en kennisdeling diverse initiatieven gestart, waaronder het Agrarisch Innovatief Kenniscentrum (AIKC) op Goeree-Overflakkee, Vers van Voorne op Voorne Putten en de Roadmap to Foodlab in de Hoeksche Waard. Ook buiten de Delta zijn er succesvolle voorbeelden van 'Foodlabs', zoals de Food Innovation Academy (FIA) in Vlaardingen. De FIA is het kennis- en innovatiecentrum van de levensmiddelenindustrie voor de brede Metropoolregio

Rotterdam Den Haag (MRDH). FIA stimuleert samenwerking en legt verbindingen tussen ondernemers, studenten en overheid.

7.4.2 Ambitie

Vanuit de Regio Deal streven we naar een hechte samenwerking op het gebied kennisdeling en -ontwikkeling op het gebied van duurzame innovatieve landbouw, maar ook met betrekking tot Korte Keten initiatieven. Natuurlijk liggen er al verbindingen tussen diverse projecten in de Delta, maar we zien kansen om de lijntjes onderling te verkorten en de samenwerking/communicatie te intensiveren. Kortom, met behulp van de Regio Deal willen we de huidige Foodlabs met elkaar verbinden, zodat kennis, ervaring en innovaties worden gedeeld met elkaar en er meer massa kan worden gemaakt.

7.4.3 Welke doelen hebben we voor Netwerk Foodlabs?

1. Hiervoor wil de Delta samenwerken en het gezamenlijke imago als duurzame regio en koplopers op het gebied van de innovatieve landbouw versterken. De Delta als voedingsbodem of proeftuin voor de Randstad. Ook is er behoefte aan meer onderlinge afstemming, een betere netwerk en het profiteren van elkaars innovaties. Door als regio van elkaar te profiteren zorgt voor meer massa en kan de duurzame ontwikkeling bevorderen.
2. In de Delta lopen op dit moment initiatieven die de Agrifoodsector op de aspecten kennis, kunde, innovatie, imago en beleving moeten versterken. Daarmee worden innovaties gecreëerd en worden gemotiveerde mensen opgeleid voor bedrijven in de sector. Verder zorgt samenwerking met de FIA, de Wageningen Universiteit (WUR) en HAS Den Bosch voor kennisborging en vernieuwing voor de branche.
3. Nu wil de regio met alle relevante partijen de komende jaren de handen ineen slaan om samen meer massa te maken, hierdoor meer te realiseren, van elkaar te leren, sneller te innoveren en succesvolle projecten efficiënt uit te rollen over het hele gebied. De ambitie is om in 2030 te zijn doorontwikkeld naar regionaal kenniscluster en innovatieve topregio op het gebied van Agrifood.
4. Goeree-Overflakkee en Voorne Putten hebben elk een fysieke invulling voor hun Foodlab. Een locatie waar ondernemers, overheden en kennisorganisaties elkaar kunnen ontmoeten, waar ideeën en ervaringen worden uitgewisseld en waar het zaadje voor innovaties wordt geplant. Maar ook een locatie waar bewoners, bezoekers en scholen het echte verhaal over de Agrifoodsector kunnen horen. Voor welke uitdagingen de boeren staan en hoe zij deze creatief zijn in oplossingsrichtingen. In de Hoeksche Waard ontbreekt het op dit moment nog aan een ontmoetingsplek voor het Foodlab. Vanuit de Regio Deal wordt aansluiting gezocht op het participatieproces Roadmap to Foodlab om tot fysieke invulling te komen. Zo wordt het netwerk Foodlabs in de Delta sluitend gemaakt, wat bijdraagt aan meer kennisuitwisseling, nieuwe ideeën en een betere beeldvorming over de sector.

7.4.4 Wat gaan we daarvoor doen?

1. Binnen de Regio Deal bouwen de betrokken stakeholders een netwerk op dat drie Foodlabs/kenniscentra met elkaar verbindt en meerwaarde biedt voor de regionale economie. Foodlabs zijn hotspots voor innovatie op het gebied van Agrifood en leveren een bijdrage aan gezond en duurzaam voedsel. De focus wordt hierbij gelegd op de verschillende aspecten die de respectievelijke foodlabs/kenniscentra inbrengen.
  - a. In Dirksland (Goeree-Overflakkee) wordt het AIKC opgestart. Doel is het om duurzame innovaties te realiseren voor een sterke, rendabele, duurzame en toekomstbestendige akkerbouwsector.

- b. In Tinte (Voorne Putten) bestaat Vers van Voorne: productie, verkoop, beleving en onderwijs op het gebied van voedsel is hier onder één dak samengebracht.
- c. In de Hoeksche Waard wordt gekozen voor een regionale benadering van het Foodlab: de Hoeksche Waard als voedingsbodem voor de Randstad. Een routekaart van tal van Agrifoodinitiatieven, gericht op kennis, beleving en onderwijs. Er wordt gebouwd aan meer verbinding tussen de initiatieven en een begin- en eindpunt van deze 'foodroute' door de Hoeksche Waard.

Door bestaande initiatieven op het gebied van agri en food met elkaar in verbinding te brengen en te versterken ontwikkelt de regio zich als agrarische proeftuin met 'hubs' waar activiteiten op het gebied van Agrifood samenkomen.

2. Bij de doorontwikkeling van dit netwerk krijgt ook de stad-landrelatie tussen Hoeksche Waard en het omliggend stedelijk gebied een plaats in het project. Voorne-Putten zoekt actief aansluiting bij de FIA en de haven.
3. Goeree-Overflakkee houdt zich vooral bezig met innovatie in de landbouw en schaalvergroting. De Hoeksche Waard doet dit ook, maar richt zich daarnaast op het imago van de sector, het creëren van belevingsmogelijkheden voor toeristen en inwoners en Voorne-Putten wil vooral een betere link leggen tussen bedrijven en het onderwijs. Op die manier moet talent aan de regio (en de sector) worden gebonden en moet een basis worden gelegd voor de toekomstige innovatieve doorontwikkeling. De drie initiatieven vullen elkaar bij uitstek aan en de hele regio profiteert van onderlinge kennis- en ervaringsuitwisseling. De regio profileert zich op die manier tot 2030 als een van dé Agrifood clusters in Nederland. Vanuit deze positie wordt aansluiting gezocht met andere clusters zoals Greenport en de Foodvalley.

7.4.5 Voorbeeldprojecten

In onderstaande beschrijven wij enkele voorbeeldprojecten die op moment van schrijven onder de vlag van de Regio Deal al zijn gestart in de Hoeksche Waard. Deze projecten zijn vanuit de Regio-envelop medegefinancierd.

Roadmap to Foodlab: de Hoeksche Waard als agrarische proeftuin voor Europa

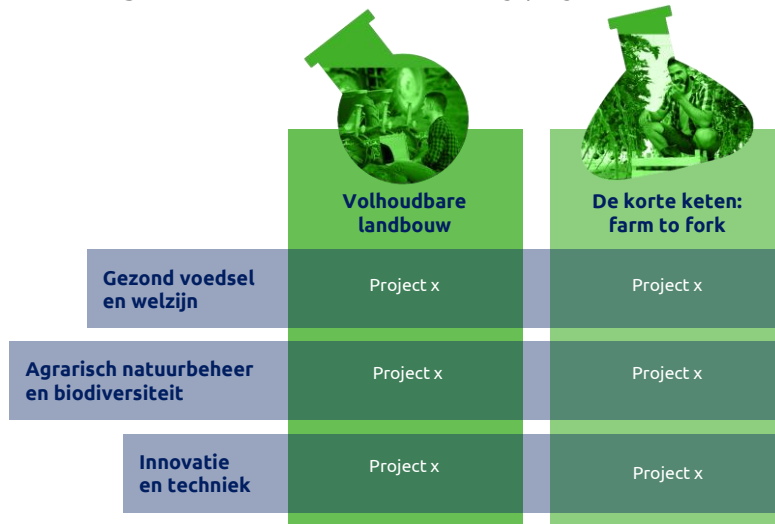
In dit project werken overheden, onderwijspartijen, maatschappelijke partners en het bedrijfsleven aan doorontwikkeling van de Hoeksche Waard als proeftuin op het gebied van Agrifood. Het gaat hierbij niet alleen op voedselproductie: ook in de keten ervoor en erna vinden slimme innovaties plaats, bijvoorbeeld op het gebied van bestrijdings- en stimuleringsmiddelen en de logistieke stromen. Gezamenlijk vormen de initiatieven op het gebied van duurzame en innovatie landbouw het Foodlab Hoeksche Waard.

Afbeelding 3: Illustratieve weergave van de uitgangspunten van de Roadmap to Foodlab Hoeksche Waard

Door bestaande initiatieven op het gebied van Agrifood beter met elkaar in verbinding te brengen en te versterken ontwikkelt de regio zich als agrarische proeftuin met 'hubs' waar activiteiten op het gebied van Agrifood samenkomen. Partijen werken met de werktitel 'Roadmap to Foodlab' aan een gezamenlijk programma, waarbij ook ruimte is voor de ontwikkeling van een begin- en eindpunt voor deze foodroute. Met een breed participatieproces wordt het concept uitgewerkt en gezamenlijk gebouwd aan een haalbare businesscase. Er liggen in de structuur van het uitvoeringsprogramma Foodlab Hoeksche Waard raakvlakken met de opzet van de programmalijn Agrifood Regio Deal.

Afbeelding 4: De structuur van het uitvoeringsprogramma Foodlab Hoeksche Waard

8. Financiële paragraaf

8.1 Algemeen

In onderstaande geven we het financiële overzicht van de programmalijn Agrifood. We maken hierbij onderscheid tussen de Regio-envelop en de Rijks-envelop. De projecten die voor de regionale cofinanciering zijn aangedragen zijn veelal gelabeld aan bestaande projecten. De uitvoering van een deel van deze projecten is vlak na de ondertekening van de Regio Deal in de zomer van 2020 al gestart. In de allocatie van de middelen beschouwen we de Regio-envelop als een uitgangspunt. De cofinanciering vanuit het Rijk is het 'schuifgeld' om de begroting passend bij de projecten kloppend te maken.

Op basis van de uitwerking van de businesscases is het mogelijk dat er een (gedeeltelijk) herverdeling van de financiële middelen plaatsvindt. Of dit het geval is en zo ja, in welke mate, is afhankelijk van de projectvoorstellen die initiatiefnemers indienen. Hierbij staat het programmateam Agrifood voor de volgende keuze:

- We investeren vanuit de Rijks-envelop mee in de bestaande projecten voor meer impact, brede welvaart etc.
- De ontwikkelen naast de bestaande, reeds gefinancierde projecten nieuwe initiatieven bij bijdragen aan onze ambities en doelen.

We beschouwen hierbij in ieder geval het *totaal* van de Rijks-envelop als uitgangspunt. Alleen de businesscases en onderliggende werkpakketten/projecten vindt mogelijk een herverdeling van middelen plaats. Dit betekent dus ook dat wij in ons financieel overzocht er geen rekening mee houden dat wij middelen van andere programmalijnen nodig hebben en andersom.

Tabel 3: Financieel overzicht programmalijn Agrifood

Businesscase	Werkpakket/project	Regio-envelop	Rijk-envelop
<i>Bodem</i>	Regeneratieve landbouw (HW)	€ 723.332,-	p.m.
	Regeneratieve landbouw (pzh)	€ 142.000,-	
	Ontwikkelsbudget	€ 31.250,-	
	Subtotaal 1	€ 896.582,-	
	Bokashi*	€ 30.500,-	
	CO2 Scan*	€ 20.500,-	
	Subtotaal 2	€ 947.582,-	
<i>Korte ketens</i>	FABulous Farmers (HW)	€ 206.410,-	p.m.
	FABulous Farmers (pzh)	€ 234.000,-	
	Ontwikkelsbudget	€ 31.250,-	
	Subtotaal	€ 471.660,-	
<i>Foodlabs</i>	Foodlab Hoeksche Waard	€ 100.000,-	p.m.
	Ontwikkelsbudget	€ 31.250,-	
	Subtotaal	€ 131.250,-	
		Totalen	Totalen
Totaal:		€ 1.550.492,-	€ 1.694.000,-

*) Deze projecten/budgetten maken geen onderdeel uit van de bij het Rijk ingediende Regio-envelop. Deze projecten dragen echter wel bij aan de ambities/doelen van de programmalijn Agrifood.

Vanuit dit overzicht zien wij bij de Rijksmiddelen de meeste kansen voor de multiplier van de Regio Deal. Dit laat onverlet dat er bij de financiering en uitvoering van de Regio-envelop ook gekeken wordt naar de regionale meerwaarde (1+1=3). Dit hoeft zich niet per se te uiten in financiën c.q. gemoeid te gaan met meerkosten. Ook op het gebied van kennisdeling is er bijvoorbeeld winst behalen.

Het ambtelijk programmteam is in deze afweging in de lead, vanzelfsprekend in samenspraak met de triple helix partners. De toe- en eventuele herverdeling van middelen vindt op basis van de voorgestelde planning plaats in het eerste kwartaal van 2021, zodra de (nieuwe) projecten zijn geïnventariseerd. Zo voorkomen we het soms oneerlijke 'wie het eerst komt, eerst maalt' idee, maar geven we onszelf het comfort om goed te kijken naar:

- Uitvoerbaarheid: haalbaarheid van de projectvoorstellen.
- Massa: impact op de beoogde doelstellingen.
- Meetbaarheid: opzet en uitvoering meting en monitoring.
- Concurrentie: inzet op kennisdeling in de Delta.
- Commitment: private bijdrage in cofinanciering tenminste 50% (in geld, kennis en tijd).

Gemeente Hoeksche Waard beheert als penvoerder voor de programmalijn Agrifood de middelen, zodra de verdeling van de Rijksmiddelen van gemeente Nissewaard naar de 'trekkende' gemeenten heeft plaatsgevonden. Dit betekent dus ook dat de verdere verdeling van de (Rijks)middelen loopt via de begroting/P&C van gemeente Hoeksche Waard en deze gemeente de subsidie- .c.q. inkooprelaties aangaat in de Delta.

8.2 Cofinanciering

Als indicator van commitment en realiseerbaarheid van de projecten gaan we uit van een cofinanciering van tenminste 50%. De cofinanciering door de triple helixpartners wordt door initiatiefnemers uitgewerkt in de projectvoorstellen.

9. Capaciteitsplanning

In onderstaande tabel worden de verschillende functies binnen het (ambtelijk) programmteam Agrifood weergegeven en hun taken en verantwoordelijkheden.

Tabel 4: Functies, taken en verantwoordelijkheden binnen programmteam Agrifood

Functie	Taken/verantwoordelijkheden
Programmamanager Agrifood	Sturing op ambitie/doelen programma en capaciteit
Programmteamlid Agrifood (per gemeente/eiland)	Samenwerkingspartners triple helix, verbinding gemeentelijke organisaties (ambtelijk en bestuurlijk)
Programmaondersteuner Agrifood	Praktische ondersteuning en verslaglegging
Financieel adviseur	Begrotingswijzigingen, Planning en Control-cycli
Adviseur subsidies	Vakinhoudelijk advies bij subsidierelaties
Inkoop adviseur	Vakinhoudelijk advies bij inkooptrajecten
Fiscaal adviseur	Advies inzet belasting/BTW bij inkoop- en subsidieopdrachten
(Strategisch) communicatieadviseur	(Strategisch) advies voor communicatie en bestuurder
Gebiedsmarketeer	Verbinding Regio Deal met propositie en merkenpaspoort gebiedsmarketing
Strategisch adviseur	Programmteamlid, sturing op ambities Regio Deal en strategisch advies op inhoud voor bestuurder

In onderstaande tabel wordt de begrote ureninzet weergegeven van de programmteamleden per week voor de periode januari 2021 tot en met juni 2021. Halfjaarlijks wordt de verwachte capaciteitsvraag geïnventariseerd op basis van het dan geldende inzicht en ervaring.

Tabel 5: Capaciteitsvraag kwartalen 1 en 2 2021 programmteam Agrifood

Functie	Inzet 1^e helft 2021
Programmamanager Agrifood	24 uur per week
Programmteamlid Agrifood	8 uur per week
Programmaondersteuner Agrifood	16 uur per week
Financieel adviseur	2 tot 4 uur per week
Adviseur subsidies	Op afroep (ca. 10 uur totaal)
Inkoop adviseur	Op afroep (ca. 10 uur totaal)
Fiscaal adviseur	Op afroep (ca. 20 uur totaal)
(Strategisch) communicatieadviseur	2 uur per week
Gebiedsmarketeer	1 uur per week
Strategisch adviseur	8 uur per week

We gaan ervan uit dat de benodigde uren binnen de bestaande gemeentelijke capaciteit past. Begin 2021 vindt er in het programmteam hierover afstemming plaats. Eventuele knelpunten

kunnen met procesgeld van de Regio Deal worden opgelost. Uitgangspunt is wel dat de financiële middelen/subsidies vooral aan de uitvoering moet worden toegekend.

10. Planning

De algemene planning en de fasering voor de eerste uitwerking is weergegeven in de paragraaf Organisatie en partners. De planning voor de uitvoering is afhankelijk van de projectvoorstellen die worden ingediend.

11. Communicatie

Ter voorbereiding op de inventarisatie van de projectvoorstellen en voor de informatievoorziening naar de samenwerkingspartners wordt door het ambtelijk programmateam een beknopt communicatieplan opgesteld. De adviseur communicatie heeft hierin de lead.

12. Risico's

Een onderdeel van dit plan van aanpak is de risicobeheersing binnen de uitvoering van de Regio Deal. Voor de Regio Deal Zuid-Hollandse Delta gelden de volgende risico's:

- De governance (financieel-juridisch kader) is op moment van schrijven nog niet uitontwikkeld.
- Externe communicatie: afvlakken van draagvlak onder stakeholders en ondernemers.
- Sectoraal aanvliegen van de uitwerking van de Regio Deal.
- Verantwoordingsrisico's en labelling van budgetten.

Om deze risico's te beheersen worden de volgende voorzorgsmaatregelen genomen:

- Elk half jaar wordt een risico-inventarisatie gemaakt over de belangrijkste risico's met daarbij behorende beheersmaatregelen op programmalijn niveau.
- Gelijktijdig wordt door projectleiders en programmamanagers van de werkpakketten beheersmaatregelen geïnventariseerd en beheerst.
- Elk half jaar vindt een terugkoppeling naar het Rijk plaats
- Elk kwartaal wordt (parallel) door het regiobestuur en de uitvoeringsorganisatie een stavaza-sessie georganiseerd waarin ook risico's en de bijbehorende beheersmaatregelen worden geadresseerd.

13. Bijlagen

13.1 Businesscases (zoals ingediend bij Rijk juli 2020)

2.A Bodem

1. Doel en beoogde meetbare resultaten/effecten

De drie eilanden hebben de gedeelde ambitie om de agrarische sectoren verder te ontwikkelen en naar een hoger niveau brengen. Er wordt gestreefd naar een toekomstgerichte en gezonde agrarische sector die midden in de markt en de maatschappij staat. Er moet kwalitatieve ruimte worden geboden voor schone en innovatieve bedrijvigheid en voor duurzame ontwikkelingen. Goeree-Overflakkee, Voorne-Putten en Hoeksche Waard willen als regio een (inter)nationale koploper worden in het toepassen van innovatieve technieken en werkwijzen (data gebruik, duurzaamheid, energie, precisielandbouw, bio-based processen, biodiversiteit).

- De agrifood sector op de Zuid-Hollandse Eilanden is innovatief, toekomstgericht en van groot belang voor de regionale economie. De klimaatopgave en het duurzaamheidsbeleid vragen echter ook om een doorontwikkeling door slimme technieken toe te passen en duurzaam om te gaan met grondstoffen.
- Om door kunnen ontwikkelen richting een hightech landbouwregio wil de regio inzetten op innovatie rond bodembeleid en bodemkwaliteit. Ambitie is hierbij om de kwaliteit van de bodem te verhogen, de capillaire werking (waterberging) te verbeteren en meer CO₂ af te vangen. De ambities kunnen alleen worden gehaald wanneer alle stakeholders gezamenlijk optrekken.
- Nu wil de regio met alle relevante partijen de komende jaren de handen ineen slaan om samen meer massa te maken, hierdoor meer te realiseren, van elkaar te leren, sneller te innoveren en succesvolle projecten efficiënt uit te rollen over het hele gebied.
- De ambitie is om in 2030 koploper in Nederland te zijn op het gebied van duurzaam bodembeheer in de landbouw.

2. Wat willen we bereiken?

De gezamenlijke ambitie voor 2030 is:

- Regeneratieve landbouw
  - Innovatieve technologieën worden overal op de drie eilanden in de landbouw toegepast
- Innovatief bodembeheer
  - Duurzaam bodembeheer op de drie eilanden door inzet van innovatieve toepassingen
- Bodemverdichting
  - De infiltratiecapaciteit van de bodem op de drie eilanden is (blijft) op een hoog niveau
- Gebruik akkerranden
  - Het gebruik van insecticiden is met 75% verminderd
- Precisiebemesting
  - De hoeveelheid meststoffen is met 75% verlaagd
- Ecologisch maaibeleid
  - Bokashi vervangt het gebruik van 10% kunstmest

3. Wat gaan we realiseren?

- Realisatie van één pilot regeneratieve landbouw per eiland
  - Door regeneratieve landbouw toe te passen op landbouwgronden kan een groot deel van de CO₂-uitstoot worden opgenomen in de gewassen en worden opgeslagen in de bodem. Dit biedt verdienmodellen voor agrariërs die bijvoorbeeld CO₂-capaciteiten kunnen verkopen aan de industrie (haven Rotterdam).
  - **Binnen de regiodeal realiseren wij per eilanden één pilot.**
  - Na de realisatie van de pilotprojecten worden de succesvolle ideeën op de drie eilanden uitgerol en in de breedte toegepast.
- Drie bedrijven per eiland passen innovaties in het bodembeheer toe
  - Druppelirrigatie biedt kansen om het zoetwaterverbruik te beperken door heel gericht en precies water toe te dienen en water te besparen. In kassen wordt het al lang gebruikt, maar in het open veld is er nog niet zo veel ervaring mee.
  - **Binnen de regiodeal worden per eiland drie landbouwbedrijven bereid gevonden om druppelirrigatie als pilot op (een van hun) percelen te toe te passen.**
  - De economische rendabiliteit en ecologische meerwaarde leiden tot de brede toepassing van innovatieve oplossingen op de drie eilanden.
- Drie tests met robotisering in de regio
  - Verdichting van de bodem is een groot probleem voor de landbouw (bodemdegradatie). Door de inzet van robotica kan de druk op de bodem (vooral in het najaar) worden verlaagd. Ondergrondverdichting is onomkeerbaar en leidt tot opbrengstderving, kwaliteitsverlies en verminderde waterberging.
  - **Binnen de regiodeal worden op drie percelen innovatieve robotica oplossingen getest om verdere grondverdichting te voorkomen.**
  - Na de testfase worden innovaties op alle drie eilanden toegepast en uitgerold, dit zorgt voor een verbetering van de bodemkwaliteit.
- Regionale uitrol methode gebruik van akkerranden
  - Akkerranden, gewasvrije stroken aan de rand van akkerpercelen, kunnen vele functies vervullen. Een eerder proefproject heeft de effecten van akkerranden op verschillende functies onderzocht. Zo kunnen akkerranden ondersteuning bieden aan organismen, waaronder soorten die belangrijk zijn voor plaagbestrijding. Boeren konden hierdoor meestal afzien van het gebruik van insecticiden.
  - **Binnen de regiodeal wordt het proefproject naar alle drie eilanden uitgebreid en wordt het gebruik van insecticiden met 50% teruggebracht.**
  - In 2030 heeft de brede toepassing van deze methode geleid tot een afname van het gebruik van insecticide van 75%.
- Precisiebemesting op drie percelen
  - In de precisie-landbouw worden percelen op de centimeter nauwkeurig ingemeten. Vervolgens wordt er een beplantingsplan gemaakt waarmee de dure grond optimaal wordt benut. De tractoren rijden op GPS, waardoor ook in donker en mist gewerkt kan worden en er mindere rijschade aan gewassen optreedt. Een volgende stap is precisie-bemesting. Daarvoor wordt gekeken naar de toepassing van satellietbeelden en sensortechnologie.
  - **Binnen de regiodeal wordt precisiebemesting op drie percelen toegepast.**
  - Een evaluatie van de methode zal moeten uitwijzen welke bijdrage precisiebemesting kan leveren aan het verminderen van de hoeveelheid kunstmest. Tot 2030 wordt het gebruik van kunstmest met 75% verlaagd.

- Één regionaal pilotproject met BOKASHI
  - Bokashi is een vorm van fermenteren van organisch materiaal. Het organisch materiaal wordt samen met klei en enzymen luchtdicht verpakt. Tijdens dat proces komen geen CO-2 of andere gassen vrij, in tegenstelling tot composteren. De bokashi kan vervolgens gebruikt worden in de regio. Als meststof op het land, maar ook in het openbaar groen van omliggende steden, in volkstuinen en in particuliere tuinen. Er is echter nog zeer weinig onderzoek gedaan naar de effecten van bokashi.
  - **Binnen de regiodeal wordt een langdurige pilot met bokashi op een passend schaalniveau uitgevoerd**
  - Dit moet leiden tot meer inzichten in het nut en de meerwaarde van bokashi en de toepasbaarheid in de breedte. De proef moet meerdere jaren lopen en verschillende scenario's meenemen.

4. Partners

Trekkers:

- LTO
- Gemeente Hoeksche Waard

- Gemeenten
- Rijk

5. Planning en mijlpalen

Looptijd project:

Mijlpalen:

- Uitvoering pilots regeneratieve landbouw, een per jaar: 2021-2023
- Opstellen businessplan innovatief bodembeheer: 2022
- Toepassen druppelirrigatie: 2023-2024
- Aanschaf robots tegen bodemverdichting: 2023
- Gebruik robots en evaluatie methode: vanaf 2024
- Realisatie proef akkerranden: vanaf 2021
- Voorbereiding precisiebemesting, onderzoek: 2021-2022
- Uitrol drie pilots precisiebemesting en evaluatie: 2023-2025
- Uitvoering pilotproject bokashi: 2021-2023
- Evaluatie en brede uitrol: vanaf 2024

2.B Korte ketens

1. Doel en beoogde meetbare resultaten/effecten

De drie eilanden hebben de gedeelde ambitie om de agrarische sectoren verder te ontwikkelen en naar een hoger niveau brengen. Er wordt gestreefd naar een toekomstgerichte en gezonde agrarische sector die midden in de markt en de maatschappij staat. Er moet kwalitatieve ruimte worden geboden voor schone en innovatieve bedrijvigheid en voor duurzame ontwikkelingen. Goeree-Overflakkee, Voorne-Putten en Hoeksche Waard willen als regio een (inter)nationale koploper worden in het toepassen van innovatieve technieken en werkwijzen (data gebruik, duurzaamheid, energie, precisielandbouw, bio-based processen, biodiversiteit). De eilanden willen de agrifood sector en de maatschappij dichter bij elkaar te brengen en daarbij een bijdrage leveren aan minder voedselverspilling, minder CO2-uitstoot in verband met voedselproductie en -logistiek en het verantwoord omgaan met voedselproducten.

- De agrifood sector op de Zuid-Hollandse Eilanden is innovatief, toekomstgericht en van groot belang voor de regionale economie. De klimaatopgave en het duurzaamheidsbeleid vragen echter ook om een doorontwikkeling door slimme technieken toe te passen en duurzaam om te gaan met grondstoffen.
- Agrariërs geven aan dat de voedselmarkt vooral wordt gecontroleerd door de grote retailers zoals Albert Heijn, Jumbo en andere supermarktketens. Er is weinig ruimte voor regionale of streekproducten en vaak staat de prijs als belangrijkste criterium vast.
- De Zuid-Hollandse Eilanden willen deelnemen aan initiatieven die korte voedselketens mogelijk maken. Er lopen al succesvolle initiatieven, bijvoorbeeld De Proefschuur op Voorne-Putten of het praktijkprogramma 'gezonde korte ketens' van de stichting Diverzio.
- Nu wil de regio met alle relevante partijen de komende jaren de handen ineen slaan om samen meer massa te maken, hierdoor meer te realiseren, van elkaar te leren, sneller te innoveren en succesvolle projecten efficiënt uit te rollen over het hele gebied.
- De ambitie is om in 2030 een belangrijk deel uit te maken van de voedselproductie voor Rotterdam en Den Haag.

2. Wat willen we bereiken

De gezamenlijke ambitie voor 2030 is:

- Korte ketens
  - Regionale producten van de drie eilanden worden vooral regionaal verkocht. Logistieke en zakelijke ketens zijn kort, duurzaam en rendabel.

3. Wat gaan we realiseren?

- Realisatie van één regionale Korte Keten
  - Opbouw van één regionale korte keten om voedsel in de regio te produceren en te consumeren. Vermindering van de ecologische footprint (minder CO2-uitstoot door korter vervoer) en minder voedselverspilling door verse producten in de winkels. Meer waardering voor regionale producten. Tevens imagoverbetering van de regionale agrifood sector en mogelijk positieve effecten voor de instroom van talent.
  - **Binnen de regiodeal realiseren wij een korte keten in samenwerking met een marktpartij (bijvoorbeeld Marqt) en verkopen op die manier regionale producten in het gebied binnen een straal van 50 km rondom de eilanden.**
  - Door regionale producten in de directe nabijheid onder het voetlicht te brengen ontstaat er een nieuwe waardering voor de streekproducten. Tevens wordt er een merk opgebouwd en ontstaat er een ook na afloop van de aanloopfase rendabel business model. In 2030 worden producten van de drie eilanden vooral in de directe omgeving verkocht.

4. Partners

Trekkers:

- Taskforce Korte Ketens LTO

- Gemeenten
- Voedsel retailer, bijv. Marqt
- Agrariërs
- EiBaar (Hanneke de Baar) – Den Bommel (Goeree-Overflakkee)
  - Pluimveebedrijf, vrije uitloopstal, lokale verkoop via eierautomaat, Rechtstreex en o.a. supermarkten
- De Proefschoor (Jan Varekamp) – Tinte (Voorne-Putten)
  - Glastuinbouwbedrijf, belevingstuin, lokale verkoop via winkel in de kas en o.a. supermarkten
- Doelwyck BV (Matthijs Tak) – Nieuw-Beijerland (Hoeksche Waard)
  - Biologische akkerbouwbedrijf, lokale verkoop via boerderijwinkel, foodboxen en webshop
- Gert van Herk – Rhooon (IJsselmonde)
  - Akkerbouwbedrijf, lokale verkoop via Rechtstreex
- Jan Willemsens – Dordrecht (Eiland van Dordrecht)
  - Akkerbouwbedrijf, lokale verkoop via Drechtstadsboer

5. Planning en mijlpalen

Looptijd project:

Mijlpalen

- Commitment agrariërs en marktpartij (Marqt) aan de korte keten: t/m 2021
- Start verkoop regionale producten in MRDH: vanaf 2022

2.C Netwerk foodlabs

1. Doel en beoogde meetbare resultaten/effecten

De drie eilanden hebben de gedeelde ambitie om de agrarische sectoren verder te ontwikkelen en naar een hoger niveau brengen. Er wordt gestreefd naar een toekomstgerichte en gezonde agrarische sector die midden in de markt en de maatschappij staat. Er moet kwalitatieve ruimte worden geboden voor schone en innovatieve bedrijvigheid en voor duurzame ontwikkelingen. Goeree-Overflakkee, Voorne-Putten en Hoeksche Waard willen als regio een (inter)nationale koploper worden in het toepassen van innovatieve technieken en werkwijzen (data gebruik, duurzaamheid, energie, precisielandbouw, bio-based processen, biodiversiteit).

- Hiervoor willen de eilanden samenwerken en het gezamenlijke imago als duurzame regio en koplopers op het gebied van de innovatieve landbouw versterken. Ook is er behoefte aan meer onderlinge afstemming, een betere netwerk en het profiteren van elkaars innovaties. Door als regio van elkaar te profiteren zorgt voor meer massa en kan de duurzame ontwikkeling bevorderen.
- Op alle eilanden lopen op dit moment initiatieven die de agrifoodsector op de aspecten kennis, kunde, innovatie, imago en beleving moeten versterken. Daarmee worden innovaties gecreëerd en worden gemotiveerde mensen opgeleid voor bedrijven in de sector. Verder zorgt de FIA voor kennisborging en vernieuwing voor de branche.
- Nu wil de regio met alle relevante partijen de komende jaren de handen ineen slaan om samen meer massa te maken, hierdoor meer te realiseren, van elkaar te leren, sneller te innoveren en succesvolle projecten efficiënt uit te rollen over het hele gebied.
- De ambitie is om in 2030 te zijn doorontwikkeld naar regionaal kenniscluster en innovatieve topregio op het gebied van agrifood.

2. Wat willen we bereiken?

De gezamenlijke ambitie voor 2030 is:

- Netwerk foodlabs
  - De Zuid-Hollandse Eilanden zijn een topregio op het gebied van agrifood waar kennis en ervaringen met elkaar worden gedeeld en waar ruimte is voor nieuwe en innovatieve ontwikkelingen

3. Wat gaan we realiseren

- Een samenhangend regionaal netwerk van Foodlabs
  - **Binnen de regiodeal bouwen de betrokken partijen een netwerk op dat de drie initiatieven met elkaar verbindt en een echte meerwaarde biedt voor regionale economie.** De focus wordt hierbij gelegd op de verschillende aspecten die de respectievelijke foodlabs/kenniscentra inbrengen. In Dirksland (Goeree-Overflakkee) wordt het Innovatiecentrum Akkerbouw opgestart. Doel is het om duurzame innovaties te realiseren voor een sterke, rendabele, duurzame en toekomstbestendige akkerbouw sector. In de Hoeksche Waard wordt een Foodlab ontwikkeld waarin de Hoeksche Waard in zijn geheel als Foodlab wordt neergezet als voedingsbodem voor de Randstad. Bestaande initiatieven op het gebied van food worden met elkaar in verbinding gebracht en versterkt. De Hoeksche Waard wordt zo geframed als agrarische proeftuin met een netwerk op het gebied van food en op die manier krijgt de stad-land relatie tussen Hoeksche Waard en het omliggend stedelijk

gebied een plaats in het project. Voorne-Putten zoekt actief aansluiting bij de Food Innovation Academy in Vlaardingen (FIA): De FIA is het kennis- en innovatiecentrum van de levensmiddelenindustrie voor de brede Metropoolregio Rotterdam Den Haag (MRDH). FIA stimuleert samenwerking en legt verbindingen tussen ondernemers, studenten en overheid.

- Goeree-Overflakkee houdt zich vooral bezig met innovatie in de landbouw en schaalvergroting. De Hoeksche Waard richt zich op het imago van de sector, het creëren van belevingsmogelijkheden voor toeristen en inwoners en Voorne-Putten wil vooral een betere link leggen tussen bedrijven en het onderwijs. Op die manier moet talent aan de regio (en de sector) worden gebonden en moet een basis worden gelegd voor de toekomstige innovatieve doorontwikkeling. De drie initiatieven vullen elkaar bij uitstek aan en de hele regio profiteert van onderlinge kennis- en ervaringsuitwisseling. De regio profileert zich op die manier tot 2030 als een van dé agrifood clusters in Nederland. Vanuit deze positie wordt aansluiting gezocht met andere clusters zoals Greenport en de Foodvalley.

4. Partners

Trekkers:

- AIKC
  - FIA
  - Rabobank Het Haringvliet
- Gemeenten
  - LTO
  - MBO-instellingen

5. Planning en mijlpalen

Looptijd project:

Mijlpalen

- Regelmatig overleg drie foodlabs: va 2020
- Marketing campagne: 2021
- Kennis en technologie incubators: va 2022

13.2 Projectaanvraag Regeneratieve Landbouw

Separaat bijgevoegd.

13.3 Projectaanvraag FABulous Farmers

Separaat bijgevoegd.